

DOI 10.33930/ed.2019.5007.46(10-11)-3
УДК: 316.28:81'27]:364-78(045)

**КОГНІТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА РЕСУРСНИЙ ПІДХІД ДО
ПРАКТИК СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**
*COGNITIVE COMMUNICATION AND RESOURCE APPROACH TO
SOCIAL WORK PRACTICES*

**Н. В. Денисенко
Т. В. Щириця**

Актуальність теми дослідження. За умов демократизації українського суспільства та пріоритету цінностей і норм правового суспільства змінюються практики соціальної роботи. Зміст таких практик детермінований соціальним порядком та етосом соціальної роботи, горизонтом яких є основні цінності свободи, справедливості, солідарності. Рефлексія стосується кризових ситуацій.

Постановка проблеми. Вперше в український соціально-філософський та освітній дискурс залучено концепт когнітивної комунікації в дослідженні практик соціальної роботи та волонтерства як їхнього ресурсу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Залучаючи потенціал Сократового діалогу, традицію діалогічної філософії М. Бубера, теорію комунікативної дії Ю. Габермаса, дискурсивну етику Ю. Габермаса та К.-О. Апеля, феноменологічні розвідки топографії Чужого Б. Вальденфельса, дослідження довіри О. Кожем'якіної, історичні розвідки взаємин "далекі близькі" В. Єрмоленка та інші деталізовано когнітивну (лінгвістичну) комунікацію як мовно-мовленнєву компетенцію соціального працівника.

Постановка завдання. Визначити теоретичне та практичне значення когнітивної (лінгвістичної) комунікації та волонтерства як ресурсу соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. У парадигмі комунікативного повороту від суб'єктності до інтросуб'єктності пропонується використовувати концепт когнітивної комунікації, визначити його зміст та форму на базі теорій соціальної роботи: психологічно-

Urgency of the research. The urgency of the research lies in the evolving practices of social work within the context of democratizing Ukrainian society and prioritizing the values and norms of a legal society. This transformation is influenced by the social order and the ethos of social work, guided by the fundamental values of freedom, justice, and solidarity, particularly in reflection on crisis situations.

Target setting. This study marks the first engagement with the concept of cognitive communication within Ukrainian social-philosophical and educational discourses concerning the practices of social work and volunteerism as a resource.

Actual scientific researches and issues analysis. Recent research and publications are analyzed by integrating the potential of Socratic dialogue, the tradition of dialogical philosophy by M. Buber, J. Habermas's theory of communicative action, discourse ethics by J. Habermas and K.-O. Apel, the phenomenological investigations into the topology of the Other by B. Waldenfels, trust research by O. Kozhemiakina, historical explorations of "distant closeness" by V. Yermolenko, and other detailed studies that specifically elaborate on cognitive (linguistic) communication as the linguistic-communicative competence of the social worker.

The research objective. The research objective is to define the theoretical and practical significance of cognitive (linguistic) communication and volunteerism as a resource in social work.

The statement of basic materials. In the paradigm of the communicative turn from subjectivity to intersubjectivity, this study suggests employing the concept of cognitive communication, defining its content and form based on social work theories. It covers psychologically oriented,

орієнтованої; гуманістично-персоналістської; теорії ролей і стигматизації; теорії, орієнтованої на сильні сторони клієнта (*Strength-Based Perspective*). Для опису волонтерства як ресурсу в практиках соціальної роботи залучено концепт соціального капіталу П. Бурд'є.

Висновки. Надані конкретні пропозиції використання в практиках соціальної роботи з людиною з обмеженими можливостями такого лексикону, який не принижує її людську гідність, яка постає а priori повсякденної комунікації. Наголошено, що така комунікація можлива лише за умов довіри. Подальший розвиток волонтерства та інших форм повсякденних практик соціальної роботи планується досліджувати у горизонті функціонування самоорганізаційних систем.

Ключові слова: когнітивність, комунікація, комунікативна дія, комунікативна компетенція, комунікативний поворот в філософії ХХ століття, практики соціальної роботи, волонтерство як ресурс соціальної роботи.

humanistic-personalistic, role theory and stigma, and the Strength-Based Perspective theories. To describe volunteerism as a resource in social work practices, Pierre Bourdieu's concept of social capital is utilized.

Conclusions. *The conclusions offer specific proposals for using a lexicon in social work practices with people with disabilities that does not diminish their human dignity, which appears a priori in everyday communication. It was emphasized that such communication is possible only under conditions of trust. Future developments in volunteerism and other forms of everyday social work practices are intended to be explored within the horizon of self-organizational system functioning.*

Keywords: *cognition, communication, communicative action, communicative competence, communicative turn in 20th-century philosophy, social work practices, volunteerism as a resource in social work.*

Актуальність теми. Сутність, форми та зміст взаємозв'язку соціального працівника та його клієнта обумовлені структурами і функціями того соціального порядку, за умов якого вони реалізується. Дослідження взаємозв'язку соціального порядку й етосу соціальної роботи має декілька аспектів, а саме: соціально-історичний, конкретно-історичний, соціально-економічний, соціально-психологічний, політико-правовий тощо. При цьому системоутворювальним чинником тут є горизонт основних цінностей: свободи, справедливості, солідарності, що конституують сучасне високотехнологічне суспільство через механізми рамкового порядку, закріпленими в соціальних інституціях.

Соціальний порядок та відповідні йому соціальні інституції, що формуються на базі економічної раціональності, мають конкретний зміст і форму. Зміст – у динамічному етосі (етос як стиль і спосіб облаштування спільного життя), форма – в конкретно реалізованих механізмах соціальної роботи. При цьому панівний в ХХ та ХХІ столітті homo economicus, навчившись калькуляції усіх видів діяльності, виявився відірваним від трансцендентного світу, а його екзистенція і дискурси звузились до пошуків смислів і значущостей у тотально каузальному бутті.

Постановка проблеми. Раціоналізація суспільної свідомості, модернізація соціальних відносин, демократизація соціального буття мають амбівалентні наслідки, негативним аспектом яких стала недовіра до науки і технічного розуму, раціональної філософії і комунікації на засадах загальнолюдських цінностей (К. Ясперс). Раціоналізованим моделям сучасного суспільства, кризі когнітивної комунікації протистоять інтуїтивістські,

нерационалізовані проекти соціальних інституцій, які спрямовані на культурно-інтегративні функції. Одну з цих функцій виконує організована демократичною державою та підтримувана загалом соціальна робота. Аби вона не поставала як така, що обмежує свободу і права знедолених людей, а навпаки допомагала б кожній людині, яка потребує підтримки, виявити себе в суспільстві і зреалізувати свій індивідуальний життєвий проєкт, така практика соціальної роботи спирається на когнітивну комунікацію та ресурсний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для нашого дослідження важливу роль мають розвідки Т. Семигіної з актуальних проблем та теорій соціальної роботи в Україні, які ґрунтуються на морально-етичних цінностях і нормах а рїогї гїдностї людини. Залучити концепт когнітивної комунікації до аналізу взаємин між соціальним працівником та клієнтом нам допомогла розвідка О. Рубанець. Для рефлексії ресурсів соціальної роботи ми використали психологічний підхід С. Лукомської. Артикуляцію волонтерства як ресурсу соціальної роботи здійснює С. Рузметова. Соціально-філософський аналіз взаємозв'язку когнітивної комунікації та ресурсного підходу до практик соціальної роботи ми зробили, залучаючи потенціал Сократового діалогу, традицію діалогічної філософії М. Бубера, теорію комунікативної дії Ю. Габермаса, дискурсивну етику Ю. Габермаса та К.-О. Апеля, феноменологічні розвідки топографії Чужого Б. Вальденфельса, дослідження довіри О. Кожем'якіної, історичні розвідки взаємин "далекі близькі" В. Єрмоленка та інші, деталізовано когнітивну (лінгвістичну) комунікацію як мовно-мовленнєву компетенцію соціального працівника.

Постановка завдання. У межах комунікативного повороту в сучасній філософії як панівної парадигми сучасного філософування здійснити аналіз взаємозв'язку когнітивної комунікації та мовно-мовленнєвих практик у соціальній роботі в контексті людського капіталу, а також волонтерства як повсякденної форми соціальної роботи та організаційного ресурсу [20] за умов кризових, надзвичайних ситуацій і як чинника розбудови громадянського суспільства [8].

Задля досягнення поставленого завдання необхідно: визначити зміст та евристику поняття когнітивної комунікації та ресурсів в практиках соціальної роботи та обґрунтувати ефективність їхнього застосування соціальним працівником у допомозі клієнту розв'язувати кризову ситуацію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Імпульсом до залучення концепту "когнітивна комунікація" ми зобов'язані О. М. Рубанець, яка в своїй статті зазначає, що "когнітивна комунікація стає не просто способом передачі об'єктивного знання чи засобом засвідчення його об'єктивності, а й способом розкриття впливу когнітивної активності учасників комунікації на процес і результат передачі інформації та знання" [19, с. 87]. Методологічний підхід, який було запроваджено ще традицією Просвітництва щодо філософії соціальної інтеракції, провідним трендом якої вже в сучасному філософському дискурсі постає комунікативна практична філософія, ґрунтується на розумінні, що "в процесі комунікативної і когнітивної (лінгвістичної) взаємодії можливі культурно-особливі упередження, що завжди притаманні людям, котрі приналежать тому чи тому особливому життєвому світу" [2, с. 7]. І саме в комунікативній взаємодії, через дискурсивні практики, діалог такі упередження та неузгодженості мають набувати "раціональне прояснення та погодження на рівні побудови спільних соціальних структур" [там само], що постають як результат порозуміння.

Когнітивна комунікація в соціальній роботі як взаємодії працівника та клієнта постає як мовно-мовленнєва компетенція, яка конкретизується в роботі з окремими соціальними групами населення. Ми розрізняємо мову й мовлення і пов'язуємо мовлення з прагматикою, тобто питанням про те, хто, де і у який спосіб використовує загальноновизнаний словник. Антропологи припускають, що пересічна людина має словниковий запас до 10 тисяч слів, використовуючи при актуальному вжитку тільки дві-три тисячі слів. Мовною компетенцією соціального працівника є сума систематизованих знань норм і правил природної (літературної та сленгової) мови, за якими сконструйовані зрозумілі мовні висловлювання (когнітивний аспект), мотивуються певні дії (сугестивний аспект) та формуються емоції (експресивний аспект) [18, с. 73-77]. Зазначені нами три складники – опис, примус та емоція – когнітивної комунікації в соціальній роботі мають різні теоретико-методологічні аспекти – мовознавчі, психологічні, традиційні, соціальні, ментальні тощо – потребують додаткових розвідок, що виходить за межі нашої статті. Проте важливою є евристика теорії комунікативного акту, в якому віддзеркалюється мовленнєво-комунікативна компетенція як складно структурований інваріантний феномен, нарративні схеми якого конкретизуються в певному локусі. Така дія стає успішною та ефективною за умов автономії волі та свободи вибору, тобто зрілої персони, за І. Кантом.

Чи може бути помилка в такій теоретичній конструкції? Звісно, може і проблема не в тому, що діалог між соціальним працівником та його клієнтом може бути хибним, а в обмеженостях лінгвістичної комунікації і в латентних лакунах непорозуміння. виправити однозначність вербальної комунікації може ситуація гри як вільного вибору варіантів. “Когнітивна взаємодія в когнітивній комунікації виявляє момент гри, яка передбачає вивільнення когнітивних здатностей і визначає сутність боротьби та спрямування цих здатностей на досягнення суспільно значущих цілей” [19, с. 95].

Залучення когнітивного концепту в соціальній роботі акцентують роль когнітивних умінь, рефлексії, визначення значущості для людини цінностей і норм демократичного суспільства, смислу її дії в повсякденних практиках, вміння раціоналізувати емоційні переживання.

Для досягненні мети нашої статті ми залучаємо раціонально-емоційну терапію Альберта Елліса [9]. Попри те, що це психологічна розвідка, ми спробуємо надати такому підходу світоглядно-філософський сенс. Для цього ми визначимо контроверсійність двох підходів до теорії соціальної роботи, а саме: орієнтованому на сильні сторони клієнта та дефіцитний. У доповіді на конференції “Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах” Т. Семигіна зазначає: “Цей підхід (Strength-Based Perspective) зосереджується на можливостях, компетенціях та ресурсах, на протизагаду фокусування на патології, проблемах чи дефіциті потрібних ресурсів/навичок, передбачає оцінювання ресурсів, а не потреб клієнтів” [22, с. 177].

Оскільки в повсякденних практиках соціальної роботи в Україні [21] можна вгледіти наявність цих двох протилежних щодо етосу соціальної взаємодії підходів, доречно звернути увагу на латентну подвійну пастку. Одна – це наявність державних стандартів соціальної роботи, що регламентуються відповідними документами і формами контролю, з одного боку, та дефіцит в соціальних відносинах довіри та толерантності, який екстраполюється на недовіру до клієнта, з чого випливає асиметрія соціальної взаємодії, яка хибує на втрату креативності при розв'язанні життєвих проблем індивіда, з другого. Інша

пастка причаїлась у тому, що соціальні працівники не мають компетентностей соціальної творчості. Відсутність таких компетентностей має потрібну структуру недоліків, а саме: навчально-методичну, культурно-історичну (або ментальну) і мовно-мовленнєву. У цих структур свої витоки, проте їх доречно подолати через практики залучення Іншого. “Залучення іншого” – це назва праці Ю. Габермаса. Попри те, що це студії з політичної теорії, ми знаходимо в його дослідженнях методологію формування ціннісно-смыслового універсуму [17] соціальної роботи як співтворчості, коли Ю. Габермас пише: “Однакова повага до кожного поширюється не на собі подібних, а на особу іншого чи інших у їхній інакшості” (курсив Ю. Габермаса) [6, с. 6].

Як виявляється така інакшість та у який спосіб має діяти соціальний працівник аби виконати подвійну функцію: апріорної поваги до людини (незалежно від її соціального, матеріального або психологічного стану), з одного боку, та свого авторитету та знань, передусім про мовно-мовленнєві ресурси, задля досягнення взаєморозуміння, – з іншого? Звісно, ми не будемо надавати тут безпосередні практичні поради, а спробуємо окреслити аксіологічний ландшафт проблеми когнітивної комунікації агентів соціальної взаємодії, одним із варіантів якої є соціальна робота. Знов повернемося до О. Рубанець: “На відміну від передачі повідомлень, що розкриває комунікацію як інформаційну взаємодію, когнітивна комунікація виявляє значення когнітивної взаємодії учасників у процесі здійснення комунікації” [19, с. 98]. Задля взаємодії, результатом якої постає порозуміння, важливу роль відіграє мовно-мовленнєва компетенція соціального працівника. Формування такої компетенції починається з діалогу.

Витоки діалогу як засобу для пізнання сягають часів Сократа з його сократичним діалогом. Афінянин був переконаний, що саме живе слово, а не текст, є дієвим засобом комунікації. Через правильні, усім загалом визнані граматично-семантичні мовленнєві практики люди пізнають істину, узгоджують цінності та норми, переконуються у важливості принципів та механізмів взаємодії, пристають до інших інтелектуальних позицій тощо. Іншими словами, така компетентність має потрібну функцію: описувати, пізнавати та приписувати (дескрипція, пізнання, прескрипція).

Вміння брати активну участь у діалозі, спроба його тематизації чи радикалізації ми розглянемо через психолого-орієнтовані теорії соціальної роботи [10, с. 111]. В основу соціальної дії на підставі такої теорії закладена ідея допомоги клієнтові через активізацію власних зусиль клієнта при розв’язанні конкретної екзистенціальної ситуації через найширше використання його особистісних ресурсів. Доцільно зосередити увагу на змісті тої розмови, на яку готовий піти клієнт і до якої має підготуватись соціальний працівник. Люди, що потребують соціальної допомоги, часто-густо через їхні складні форми життя, мають у своїй свідомості елементи фобій різного походження: від інформації в масмедіа до сарафанного радіо. Тож сценарій розмови між клієнтом та фахівцем не може відбуватись у спосіб типових наративів. Спеціалісту слід уважно підбирати слова, аби не зруйнувати тонкий прошарок довіри та надії [16]. При аналізі мовно-мовленнєвої поведінки клієнта спеціаліст передусім зосереджений на тому, як людина сприймає та інтерпретує свої суб’єктивні уявлення про життєву ситуацію. Навіть якщо вони абсолютно неприйнятні, спеціаліст не може одразу їх відкидати, адже вони складають ціннісно-смысловий горизонт індивіда та сенс його життя.

Коли ми кажемо про мову та мовлення в практиках соціальної роботи,

доцільно підкреслити тут два аспекти мови: вербальний та невербальний. Фахівець з соціальної роботи має навички та компетентності поєднувати такі аспекти для того, щоб вербально-невербальна комунікація стала дієвою та актуальною для розв'язання життєвих проблем.

Пропонувати свою допомогу доцільно тоді, коли уявлення клієнта про свої здібності, життєву ситуацію, подальшу долю тощо не є об'єктивними через неадекватну, викривлену через життєві ситуації рефлексію його власного соціального статусу. Психологи стверджують, що проблема, яку треба вирішити тут і тепер, обумовлена попереднім досвідом, негативним спогадом, неправильним вербальним описом ситуації. Велика місія спеціаліста в галузі соціальної роботи полягає у тому, аби через мовно-мовленнєві практики переписати екзистенціальний випадок, краще сказати створити умови для переосмислення клієнтом своєї ситуації в прийнятних термінах. При цьому не слід забувати про гуманістичні теорії соціальної роботи [10, с. 112], згідно з якими спеціаліст має навички допомоги клієнтові у самопізнанні та усвідомленні значущості своєї особистості в розумінні соціального статусу та залежності від інших людей (у Сократа це практики майєвтики). Когнітивна комунікація, яка спирається на традицію діалогічної філософії, а саме: Я-Ти філософію М. Бубера [3], розвідку українського філософа Т. Лютого [15], німецького філософа-феноменолога Б. Вальденфельса [5], дискурсивну етику Ю. Габермаса [6], К.-О. Апеля [1], В. Єрмоленка [13] тощо – має ресурс дуальності структури. За Е. Гіденсом [7] така дуальність полягає у тому, що правила, які регулюють соціальну взаємодію, постають одночасно і як результат, і як умова дії. Учасники розмови здійснюють синкретичну дію творення й відтворення, а саме: неповторний розмовний текст та контекст. У такий спосіб соціальний працівник орієнтує клієнта на необхідність зрозуміти Іншого як умову розуміння себе і, як наслідок такого формату бесіди, сприяє створенню можливостей вирішення нагальних проблем тільки через комунікацію з іншими. Вербалізація такої взаємодії має допомогти клієнтові обрати таку стратегію дії, яка спирається на визначення власного життєвого призначення.

Використовуючи мовленнєво-дискурсивні практики соціальний працівник спирається на теорію ролей і стигматизації [10, с. 112-113], що активно використовується в соціальній роботі. Згідно з нею спеціаліст у галузі соціальної роботи конструє свою поведінку відповідно до моделей, панівних наративів, усталених соціально-психологічних та культурно-ментальних стереотипів, що відтворюються індивідуальною свідомістю. Рольова модель пов'язана з очікуваннями бажаного розвитку подій з урахуванням минулого досвіду, розумінням значущості своєї ролі у житті, подальших перспектив.

Звісно, що мовленнєво-дискурсивні практики задля своєї результативності, мають спиратись на комплексний підхід, коли спрацьовує системна соціальна допомога при порушенні процесів соціалізації чи втрати смисложиттєвого вектору. Їхня ефективність залежить не тільки від працівника, а й від клієнта, який на засадах довіри та солідарності, має інтенцію до позитивного розв'язання конфлікту чи проблеми.

У разі, коли форми спілкування в соціальній роботі ґрунтуються на базових ліберальних цінностях, а саме: свободі, справедливості, солідарності, толерантності – тоді їх можна описати як гуманістичні та дієві. Тонкий прошарок довіри важко встановити, проте легко втратити. Тож важливе значення має лексика соціального працівника, в якій не використовуються слова, що принижують гідність клієнта, як то: інвалід, сліпий, аутист, псих, шизофренік

тощо. Навіть якщо клієнт має відповідний діагноз. Дуже важливим є принцип того, що фахівець з соціальної роботи в процесах мовленнєво-дискурсивних практик виносить за дужки медичний діагноз клієнта, жодним способом його не артикулює, не вербалізує, не нагадує ані жестом, ані поглядом, ані інтонацією. У разі, коли людська особистість первинна (гуманістично-персоналістські теорії), тоді у мовленнєвому ресурсі живої мови фахівець з соціальної роботи знаходить аналоги: “дівчина на інвалідному возику”, “людина, яка погано бачить”, “людина з порушеннями психіки” [23]. Від того, що соціальний працівник буде лайливо звертатись до клієнта, нічого хорошого не станеться, навпаки така форма комунікації не спрямована на взаєморозуміння. А без взаємодії та довіри соціальна робота взагалі втрачає свій сенс.

Для формування таких компетенцій у фахівців з соціальної роботи недостатньо теоретичного знання, має бути а рїогї гуманістичне ставлення до клієнта. У процесі підготовки бакалаврів та магістрів з соціальної роботи ми маємо пропонувати студентам певні теоретичні позиції, проте без емпатії до людей такі знання не стануть у нагоді. Емпатію неможна сформувати когнітивно, це сфера емоцій. Аби чуттєвість набула реалізації потрібні ресурси для дії.

Ресурсний підхід, пов'язаний зі здатністю людини використовувати свої особистісні якості, соціальну підтримку, можливості громади у подоланні екстремальних, стресових життєвих ситуацій [14, с. 191]. Ресурс не з'являється нізвідки, він виникає на основі попереднього успішного досвіду подолання складних життєвих ситуацій.

Соціальний працівник у своїй діяльності має враховувати соціокультурні та психологічні особливості особистості, економічні ресурси (доходи), час соціальний та астрономічний як ресурс (сон, робота, відпочинок, дозвілля), знання, інформація, ціннісно-смысловий універсум [17]. Такі та інші ресурси не є однорідними та однозначними, все залежить від соціального локусу, в якому перебуває людина, від її оточення, від інформаційного простору, в який вона занурена через соціальні мережі та масмедійні ресурси, зрештою від її неререфлексованого ставлення до світу – оптимістичного чи песимістичного, від її життєвих преференцій та уподобань. Із такою складною структурою особистості доводиться комунікувати соціальному працівникові. Тому такий рівень його фаховості має бути сформований у вишах, де пропонуються відповідні освітньо-навчальні програми, та в безпосередніх практиках соціальної роботи, які регламентуються нормативно-правовими актами та мають соціально-інституційний вимір.

До ресурсів у практиках соціальної роботи належить такі: матеріальні (фінансові), людські та організаційні. Ми абстрагуємось від матеріальних, проте зосередимо нашу увагу на людських ресурсах (це компетентності комунікації та мовно-мовленнєві навички) та організаційних, які втілені у практиках волонтерства.

У реаліях сучасної України волонтерська діяльність постає однією з найбільш поважних форм соціальної активності громадян. Волонтерський рух у сучасній Україні за останній час перетворився на потужний соціальний процес зі властивими йому суттєвими впливами на соціально-політичні, економічні, культурні складові суспільного життя. Активне розгортання волонтерських практик зумовлено неспровокованою військовою агресією РФ проти незалежної України, яка призводить до посилення процесів аномії суспільного буття, і постає швидким реагуванням на обмежену здатність як вияв дисфункції відповідних державних інституцій у мобільному реагуванні на нові запити і потреби

українського суспільства у протидії збройній агресії, допомозі нашим захисникам, які боронять не тільки наші життя, а й виборюють цінності демократичного світу. В умовах неспроможності державних структур діяти в екстремальних умовах соціальної аномії та ефективно реагувати на виклики громадянське суспільство створило гнучкі форми громадських ініціатив та об'єднань волонтерського спрямування, які забезпечують вирішення найбільш гострих та невідкладних проблем. Враховуючи вітчизняний досвід організаційної допомоги через волонтерські практики під час Революції Гідності, російсько-української війни в сфері розбудови української армії та її матеріально-технічного забезпечення, збору та доставки необхідних ресурсів у зону проведення бойових дій для підвищення боєздатності армії, надання медичної допомоги постраждалим, допомоги вимушеним переселенцям та тимчасово переміщеним особам, пошук зниклих безвісті та звільнення полонених, ми можемо констатувати, що такі практики переконливо засвідчують спроможність волонтерства відігравати роль важливого чинника як форми соціальної роботи з метою розбудови громадянського суспільства [8].

Сутнісним виміром волонтерських практик є потреба й усвідомлення в необхідності об'єднання громадян з метою практичного вирішення нагальних проблем пристосування і людини, і соціуму до нових викликів соціального і природного оточення, в зв'язку з чим можна вбачати кореспонденції волонтерства і соціальної роботи. Рекомендаціями ООН волонтерство стверджується як суспільно-корисна діяльність, яка має бути складовою будь-якої стратегії вирішення сучасних проблем: подолання бідності, охорони здоров'я, попередження катастроф, соціальної інтеграції, усунення соціальної нерівності та дискримінації. Вказані проблеми кореспондують і є актуальними також для професійної самореалізації соціального працівника. Філософія волонтерства, так само як і практика соціальної роботи, ґрунтується на засадах ідеї соціального служіння через надання допомоги тим, хто її потребує, і таких принципах як милосердя, добро, гуманність, рівність, добровільність, безоплатність заради суспільного блага.

Волонтерський рух у сучасній Україні сприяє формуванню нової громадянської свідомості, активної громадянської позиції, громадянській самореалізації в напрямку ствердження гуманізму та загальнолюдських цінностей, соціальної відповідальності та небайдужості, що знаходить свій вияв у розвитку громадянського суспільства в Україні та накреслює таку соціальну стратегію розвитку країни, яка актуалізує значущість людини для суспільства та її безпосередньої корисної активної участі у вирішенні соціальних, економічних та культурних проблем суспільства ризиків. Розвиток волонтерства впливає на формування громадянського суспільства і на інституційному рівні за рахунок збільшення ролі некомерційних та громадських організацій, благодійних фондів, які виконують роль посередника між державою та широким колом громадськості, забезпечуючи громадський контроль у різних сферах суспільного життя. Вказані аспекти через волонтерські практики та організаційні зусилля сприяють вирішенню соціально значущих проблем, що позначається як на розвиткові країни, так і розбудові громадянського суспільства.

Коли йдеться про волонтерство як організаційний та людський ресурс (людський капітал у термінах П. Бурдье [4]), ми звертаємо увагу на його характеристики. Він використовується ефективно тоді, коли визначені такі складники: ціннісно-нормативний вимір, зануреність у конкретну ситуацію та незамінність іншими ресурсами. Волонтерство як форму соціальної роботи

доречно розглядати в контексті функціонування самоорганізаційних соціальних систем.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Виходячи з розуміння когнітивності як здібності людини до розумового сприйняття світу та інформації та доповнюючи таку здатність комунікативними компетенціями, які використовуються в практиках соціальної роботи, ми визначили актуальність та оригінальність такого підходу. Спираючись на ціннісно-світоглядний потенціал герменевтично-лінгвістично-прагматично-семіотичного повороту [12] ми підкреслили, що в повсякденних практиках соціальної роботи когнітивна комунікація інтеріоризується і в такому вигляді стає однією з структур ідентичності. Подальші розвідки окресленої проблеми в межах комунікативного повороту доцільно здійснювати в горизонті переходу від монологічної, егоцентричної відповідальності до спільної відповідальності, солідарності та довіри, одним з прикладів чого стає волонтерська діяльність. Підходи до волонтерства як ресурсу соціальної роботи мають бути доповнені аналізом такої діяльності як способу функціонування самоорганізаційних систем. Вказані аспекти окреслюють траєкторію і подальші перспективи наукових розвідок проблем, що тематизуються в межах даної статті.

Список використаних джерел:

1. Апель, К.-О 1999. 'Дискурсивна етика як політична етика відповідальності у ситуації сучасного світу', переклад з німецької А. Ермоленка, В кн.: *Комунікативна практична філософія*, Київ: Лібра, с. 395-412.
2. Бистрицький, Є, Пролеєв, С, Білий, О, Лозниця, С, Зимовець, Р & Кобець, Р 2018, *Національна ідентичність та громадянське суспільство. Вид. 2-ге, допов.*, Київ: Дух і Літера, 464 с.
3. Бубер, М 2012, *Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням*, пер. з нім., Київ: *Дух і літера*, 272 с.
4. Бурдьє, П 2003, *Практичний глузд*, переклад з франц., Київ: *Український Центр духовної культури*, 503 с.
5. Вальденфельс, Б 2004, *Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого*, Київ: ППС, 206 с.
6. Габермас, Ю 2006, *Залучення іншого: Студії з політичної теорії*, перекл. з нім., Андрій Дахній; наук.ред Борис Поляруш, Львів: *Астролябія*, 416 с.
7. Гіденс, Е 1999, *Соціологія*, переклад з англійської, Київ: *Основи*, 726 с.
8. Денисенко, НВ 2019, 'Волонтерство як чинник та похідна громадянського суспільства в Україні', *Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах: Міжнародна наук.-практ.конференція*, редактор Гавва, ОО, Київ, Україна, 28 березня 2019, с. 67-70.
9. Елліс, А 2023, *Як зберегти емоційне здоров'я за будь-яких обставин*, переклад з англійської, Київ: *Сварог*, 286 с.
10. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери* 2012, Київ; Сімферополь: *Універсум*, 536 с.
11. Ермоленко, А 2021, *Дискурс. Комунікація. Моральність*. Монографія, Київ: *Наукова думка*, 438 с.
12. Ермоленко, А 2020, 'Інтеріоризація інтерсуб'єктивності в "Я"-концепті та співвідповідальність у трансцендентальній прагматиці', *Філософська думка*, № 6, с. 6-15.
13. Ермоленко, В 2015, *Далекі близькі*, Львів: Видавництво Старого Лева, 304 с.
14. Лукомська, С 2020, 'Ресурсний підхід до подолання особистістю кризових ситуацій', *Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки, Випуск 1*, с. 190-195.

15. Лютий, Т 2018, 'Інший і Чужий у структурі людського Я (М. Бубер, Е. Левінас, Ю. Кристева)', *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, № 1, с. 20-28.
16. Кожем'якіна, О 2019, *Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії*. Монографія, Черкаси: ФОП Гордієнко Є.І., 424 с.
17. Кримський, СБ 2003, *Запити філософських смислів*, Київ: ПАРАПАН, 240 с.
18. Попович, МВ 1997, *Раціональність і виміри людського буття*, Київ: Сфера, 290 с.
19. Рубанець, О 2015, 'Когнітивна комунікація', *Мультиверсум. Філософський альманах*, Випуск 5-6, с. 87-99.
20. Рузметова, А 2018, 'Волонтерство як ресурс соціальної роботи: основні характеристики', *Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: II Міжнародна науково-практ.конференція*, редактор Лісовець, ОВ, Ніжин, Україна, 26 квітня 2018, с. 79-80.
21. Семигіна, Т 2020, *Сучасна соціальна робота*, Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 275 с.
22. Семигіна, Т 2019, 'Підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів соціальної роботи: наскільки він важливий в Україні', *Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах : Міжнародна наук.-практ.конференція*, редактор Гавва, ОО, Київ, Україна, 28 березня 2019, с. 177-179.
23. Щириця, Т 2019, 'Світоглядні аспекти мовленнєвої компетентності в соціальній роботі з вразливими верствами населення України', *Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах : Міжнародна наук.-практ.конференція*, редактор Гавва, ОО, Київ, Україна, 28 березня 2019, с. 212-214.

References:

1. Apel, K.-O 1999. 'Dyskursywna etyka як politychna etyka відповідальності у ситуації сучасного світу (Discursive Ethics as Political Ethics of Responsibility in the Situation of the Modern World)', переклад з німецької А. Yermolenka, V kn.: *Komunikatywna praktychna filozofia*, Kyiv: Libra, s. 395-412.
2. Bystrytskyi, Ye, Proleiev, S, Bilyi, O, Loznytsia, S, Zymovets, R & Kobets, R 2018, *Natsionalna identychnist ta hromadianske suspilstvo (National Identity and Civil Society)*. Vyd. 2-he, dopov., Kyiv: Dukh i Litera, 464 s.
3. Buber, M 2012, *Ya i Ty. Shliakh liudyny za khasyds'kym vchenniam (I and You. The Path of a Person according to Hasidic Teaching)*, per. z nim., Kyiv: Dukh i litera, 272 s.
4. Burdie, P 2003, *Praktychnyi hluzd (Practical Reason)*, perеклад z frants., Kyiv: *Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury*, 503 s.
5. Valdenfels, B 2004, *Topohrafiia Chuzhoho: studii do fenomenologii Chuzhoho (The Topography of the Other: Studies on the Phenomenology of the Other)*, Kyiv: PPS, 206 s.
6. Habermas, Yu 2006, *Zaluchennia inshoho: Studii z politychnoi teorii (The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory)*, perekl. z nim., Andrii Dakhnii; nauk.red Borys Poliarush, Lviv: Astroliabiia, 416 s.
7. Gidens, E 1999, *Sotsiologiia (Sociology)*, pereklad z anhliiskoi, Kyiv: Osnovy, 726 s.
8. Denysenko, NV 2019, 'Volonterstvo yak chynnyk ta pokhidna hromadianskoho suspilstva v Ukraini (Volunteerism as a Factor and Derivative of Civil Society in Ukraine)', *Sotsialna robota i suchasnist: teoriia ta praktyka vyrishennia problem uchasnykiv i postrazhdalykh u zbroinykh konfliktakh: Mizhnarodna nauk.-prakt.konferentsiia*, redaktor Havva, OO, Kyiv, Ukraina, 28 bereznia 2019, s. 67-70.
9. Ellis, A 2023, *Yak zberehty emotsiine zdorovia za bud-yakyykh obstavyn (How to Maintain Emotional Health in Any Circumstances)*, pereklad z anhliiskoi, Kyiv: Svaroh, 286 s.
10. *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery (Encyclopedia for Social Sector Professionals)* 2012, Kyiv; Simferopol: Universum, 536 s.
11. Iermolenko, A 2021, *Dyskurs. Komunikatsiia. Moralnist (Discourse. Communication. Morality)*. Monohrafiia, Kyiv: Naukova dumka, 438 s.

12. Iermolenko, A 2020, 'Interioryzatsia intersubiektyvnosti v "Ia"-kontsepti ta spivvidpovidalnist u transtsendentalnii prahmatytsi (The Interiorization of Intersubjectivity in the "I" Concept and Co-Responsibility in Transcendental Pragmatics)', *Filosofska dumka*, № 6, s. 6-15.
13. Iermolenko, V 2015, *Daleki blyzki (Distant Closeness)*, Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 304 s.
14. Lukomska, S 2020, 'Resursnyi pidkhid do podolannia osobystistiu kryzovykh sytuatsii (Resource Approach to Overcoming Crisis Situations by an Individual)', *Naukovyi visnyk KhDU. Seriiia Psykholohichni nauky*, Vypusk 1, s. 190-195.
15. Liutyi, T 2018, 'Inshyi i Chuzhyi u strukturi liudskoho Ya (M. Buber, E. Levinas, Yu. Krysteva) (The Other and the Stranger in the Structure of Human Self (M. Buber, E. Levinas, J. Kristeva))', *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihiieznavstvo*, № 1, s. 20-28.
16. Kozhemiakina, O 2019, *Dovira yak tsinnisna osnova sotsialnoi vzaiemodii (Trust as the Value Basis of Social Interaction)*. Monohrafiia, Cherkasy: FOP Hordiienko Ye.I., 424 s.
17. Krymskyi, SB 2003, *Zapyty filosofskykh smysliv (Requests for Philosophical Meanings)*, Kyiv: PARAPAN, 240 s.
18. Popovych, MV 1997, *Ratsionalnist i vymiry liudskoho buttia (Rationality and Dimensions of Human Existence)*, Kyiv: Sfera, 290 s.
19. Rubanets, O 2015, 'Kohnityvna komunikatsiia (Cognitive Communication)', *Multyversum. Filosofskiyi almanakh*, Vypusk 5-6, c. 87-99.
20. Ruzmetova, A 2018, 'Volonterstvo yak resurs sotsialnoi roboty: osnovni kharakterystyky (Volunteerism as a Resource in Social Work: Key Characteristics)', *Studentskyi naukovyi vymir sotsialno-pedahohichnykh problem sohodennia: II Mizhnarodna naukovoprakt.konferentsiia*, redaktor Lisovets, OV, Nizhyn, Ukraina, 26 kvitnia 2018, s. 79-80.
21. Semyhina, T 2020, *Suchasna sotsialna robota (Modern Social Work)*, Kyiv: Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu, 275 s.
22. Semyhina, T 2019, 'Pidkhid, oriientovanyi na sylni storony kliientiv sotsialnoi roboty: naskilky vin vazhlyvyi v Ukraini (Strengths-Based Approach to Clients of Social Work: How Important is it in Ukraine)', *Sotsialna robota i suchasnist: teoriia ta praktyka vyrishennia problem uchasnykiv i postrazhdalykh u zbroinykh konfliktakh : Mizhnarodna nauk.-prakt.konferentsiia*, redaktor Havva, OO, Kyiv, Ukraina, 28 bereznia 2019, s. 177-179.
23. Shchyrytsia, T 2019, 'Svitohliadni aspekty movlennievoi kompetentnosti v sotsialnii roboti z vrazlyvymy verstvamy naselennia Ukrainy (Worldview Aspects of Speech Competence in Social Work with Vulnerable Population Strata in Ukraine)', *Sotsialna robota i suchasnist: teoriia ta praktyka vyrishennia problem uchasnykiv i postrazhdalykh u zbroinykh konfliktakh : Mizhnarodna nauk.-prakt.konferentsiia*, redaktor Havva, OO, Kyiv, Ukraina, 28 bereznia 2019, s. 212-214.